

ZÁHADA RODIONA RASKOLNIKOVA

OLEG SEMAK, Filozofický ústav SAV, Bratislava

SEMAK, O.: The Mystery of Rodion Raskolnikov.
FILOZOFIA 50, 1995, No 8, p. 423.

On the author's view Raskolnikov gives several Dostoevsky's own selfinterpretations of the „idea“ of his crime, which were later on taken over by variou interpreters of Dostoevsky's novel *The crime and the punishment*. No comparative analysis was given concerning Stirner's resp. Raskolnikov's ideas. Thus the genesis of Raskolnikov's „idea“ remains understood. As Dostoevsky suggests, Raskolnikov's „new word“ has no value, if the price paid for it is the other's life. In the epilogue of the novel, which gave rise to many controversial views, Dostoevsky suggests Raskolnikov's revival on the ground of new christianity.

Fiodor Michajlovič Dostojevskij iste sám netušil, že si s bádateľmi svojho románu *Zločin a trest* tak zažartuje a že by im vlastne mohol vyčítať prinajmenšom to, že nepozorne čítali román a nekriticky prebrali úvahy o tom, čo podnietilo Rodiona Raskolnikova spáchať zločin, od samotného hrdinu. Zaujímavý je aj fakt, že sám autor vyvracia verzie, ktoré bádatelia použili ako oporný bod pri interpretácii románu.

Toto na pohľad prehnané tvrdenie ľahko možno dokázať pri pozornom čítaní románu a literatúry o ňom. Všetky interpretácie Raskolnikovovho zločinu s určitými výhradami (napríklad György Lukács tvrdil, že „Raskolnikov je Rastignac druhej polovice 19. storočia“) ([5], 197) možno zosumarizovať do dvoch: podľa prvej (menej rozšírenej) Raskolnikova k zločinu viedla tá najväčšia núdza, podľa druhej túžba Rodiona Raskolnikova stať sa Napoleonom bola rozhodujúcim motívom ním spáchaných vražd (tento názor zastáva väčšina bádateľov od čias D. Merežkovského cez V. Nabokova až po dnešok).

Rozoberme si tieto interpretácie u tých autorov, čo ich vyslovili ako prví.

INTERPRETÁCIA PRVÁ: Pod tlakom okolností alebo boj o život. V románe *Zločin a trest*, ktorý L. Tolstoj pokladal za najlepší z Dostojevského románov, formálne ide o príbeh o tom, ako študent Raskolnikov zabil starú úžerníčku a jej sestru Lizavetu a ako bol tento zločin odhalený. No pri samotnom odhaľovaní vraha sa začínajú komplikácie. Čitateľ, ktorý sa stáva svedkom vraždy, je zhrozený, nechápe príčinu toho, čo sa stalo. Vo chvíli, keď sa všetko dostáva na svoje miesto, vrah sa ide sám udať a román emocionálne vrcholí (týmto sa obyčajne príbeh Rodiona Raskolnikova pri divadelnom inscenovaní uzatvára), Raskolnikov hovorí sestre, že sám seba za zločína nepokladá. Čitateľ, ktorý vie, ako sa zločin odohral (1. časť románu), sledoval rozličné interpretácie a sebainterpretácie samotného Raskolnikova, s údivom zisťuje, že jeho prevaha nad ostatnými postavami románu (vie, ako k vraždám došlo) mu nepomáha nájsť

odpoveď na otázku, prečo sa zločin stal. Poznanie faktu nie je totožné s jeho pochopením. Bez ujasnenie „idey“ Rodiona Raskoľnikova je aj pre čitateľa Raskoľnikovov zločin záhadou. Tieto problémy zaujímali aj početných bádateľov daného románu. Pri jeho posudzovaní sa vyskytli aj prekvapenia, ba až kuriozity.

Je zaujímavé, že v jednom z prvých ohlasov na tento román Dmitrij Pisarev r. 1867 na otázku, či Raskoľnikovove „teoretické zásady“ mali vplyv na uskutočnenie vraždy, vo svojom článku *Boj o život* odpovedá záporne. Dnes tento názor pokladáme za kuriózný. Celý obširný článok Pisareva je fakticky venovaný analýze prvej časti románu, kde sa opisuje umelecky skutočne veľmi silne biedne postavenie Raskoľnikova; v podstate Pisarev dokazuje, že kvôli biede a hladu sa na vraždu odhodlal „vysokovzdelaný človek“. Zostáva nejasné, prečo v takom prípade Raskoľnikov všetko, čo zavraždenej zobral, schoval pod kameň a nepoužil to, a napokon, prečo okrem prvej časti románu Dostojevskij napísal ďalších päť častí. Bádateľia si všimli, že „portrét“ Raskoľnikova z pera Pisareva sa skôr podobá na Rodionovho priateľa Razumichina. On by sa mohol pre biedu a utrpenie svojich blízkych odhodlať na zločin ako sebažertvu, ale nikdy nie z „teoretických“ pohľadov.

Dôležitejšie však je to, že Pisarev vo svojom článku opakuje verziu vraždy samotného Raskoľnikova, ktorú sám uvádza na súde v epilógu románu. Tvrdí, že „... všetkému na príčine bola neutešená situácia, bieda a bezmocnosť, túžba uľahčiť si prvé kroky svojej životnej púte ...“ ([1], 169). Je to verzia natoľko zjednodušená, že autor nie náhodou zdôrazňuje: „Všetko to bolo skoro až bezočivé ...“ Treba mať na zreteli, že krátko predtým, ako sa Rodion na policii priznáva k vraždám, položí otázku sestre: „To, že som zabil odpornú škodlivú voš ... to že je zločin?“ a pokračuje: „... čoraz menej než kedykoľvek predtým chápem, v čom som sa vlastne previnil!“ Závažné je aj to, že Raskoľnikov sa ide priznať s tým, že Porfirij mu sľúbil, že ak sa dobrovoľne prizná, nebudú ho na súde veľmi trápiť.

INTERPRETÁCIA DRUHÁ: „Chcel som sa stať Napoleonom ...“. Tradične sa Raskoľnikovov zločin spája s „napoleonovskou ideou“. Základy tejto tradície v interpretácii Raskoľnikovovej „idey“ položil D. Merežkovskij v svojej práci *L. Tolstoj a F. Dostojevskij* a takto sa chápe aj dnes. Obyčajne sa pozornosť venuje tomu miestu v románe, kde Raskoľnikov hovorí: „Chcel som sa stať Napoleonom, preto som zabil ...“. V týchto slovách Merežkovskij vidí rozlúštenie zločinu čiže pokus vyrovnat' sa Napoleonovi, stať sa „mocipánom“. Celú tragédiu Merežkovskij vidí v tom, že hrdina (ako podľa neho aj skutočný Napoleon) neurobil práve ten rozhodujúci krok k tomu, aby sa stal Človekobohom. Domnieva sa, že Dostojevskij ešte pred Nietzsche nazrel do oblasti „mimo dobra a zla“, aj keď len nazrel. Bol presvedčený, že Raskoľnikov (na rozdiel od Dostojevského) nepochopil, že otázky, ktoré riešil, nie sú mravné, ale náboženské. Merežkovskij, používajúc svoju obľúbenú dialektiku Krista a Antikrista, sa usiloval dokázať, že Raskoľnikov, uvidiac tvár Antikrista, nebol schopný uvidieť tvár Krista. Správne poznamenáva, že ak je Raskoľnikov prorok, potom „nie je prorokom od Boha a nie proti Bohu, iba prorokom bez Boha.“ Práve to ho podľa Merežkovského zahubilo, pretože hrdina naozaj nedokázal prekročiť prah dobra a zla. Jeho strach pred Antikristom vyplýval z nepochopenia, že bez Antikrista niet ani Krista a „Kristus je jav nie mravný, ale náboženský, nadmravný jav prekračujúci všetky hranice a prekážky mravného zákona, jav najvyššej slobody mimo dobra a zla“ ([2], 186). Ide totiž o to, že Raskoľnikov nemal dosť síl a rozumu, aby vy-

hlásil: „Ja som Boh“, a preto zobral na seba úlohu, na ktorú nestačil. Bol zrodený len pre „nové slovo“, a on sa podujal na „novú vec“. Merežkovskij stotožňoval Raskoľnikova s hľadaním pravdy Dostojevského a písal, že autor aj jeho hrdina sa zľakli hrôzy najvyššej slobody, tohto bodu identity takých rozličných tvárí Človekobožského a Bohoľudského. Ak teda Pisarev vlastne stotožňuje Raskoľnikova s Razumichinom, potom Merežkovskij vlastne žiadal od Raskoľnikova, aby sa stal Kirillovom z románu *Diablom posadnutí* a aby sa odvážil povedať: „Ja som Boh.“

Merežkovskij (aj všetci ostatní bádatelia, ktorí v Raskoľnikovovi videli neúspešného Napoleona) si všimol miesto v románe, kde Raskoľnikov hovorí: „Chcel som sa stať Napoleonom ...“, no nezohľadnil, že v tomto rozhovore so Soňou sa hlavný hrdina románu pokúša vysvetliť príčiny, ktoré ho podnietili zabiť starú úžerníčku, a začína tým, že 1. bol chudobný a chcel pomôcť matke a sestre zbaviť sa starostí; že 2. chcel byť Napoleonom, a napokon že 3. : „... pre seba som zabil, pre seba jediného ... chcel som sa dozvedieť, či som voš ako ostatní, alebo človek! Či sa odvážim prekročiť, alebo neodvážim!“ ([3], 440). Spomínaný rozhovor je dôležitý, lebo ukazuje, že motivácia zločinu ako úsilie stať sa Napoleonom je jednou z mnohých, slúži ako príklad na pochopenie, ktorý sám Raskoľnikov hneď aj zavrhuje, keďže sa priznáva k zločinu kvôli overeniu si vlastných možností.

Treba dodať, že prvým, kto vysvetľoval Raskoľnikovov čin túžbou stať sa Napoleonom, nebol nik iný ako Svidrigajlov (a neskôr bádatelia len opakujú rôzne variácie jeho interpretácie), ktorý spomínaný rozhovor Sone s Raskoľnikovom vypočul za stenou. Takto sa pokúšal vysvetliť Rodionovo konanie jeho sestre, do ktorej bol zamilovaný (6. časť, 5. kapitola). Lenže aj Svidrigajlov cítil, že nechápe Raskoľnikovov čin úplne, až do konca.

V románe sa Napoleon spomína viac ráz, najprv ako historická osobnosť, neskôr ako príklad, prostredníctvom ktorého sa dá pochopiť NEZNÁME, NEPOCHOPITELNÉ – Rodionov čin. Dodajme, že Napoleonovo meno sa zjavuje v Raskoľnikovových úvahách až po vykonanom zločine, vo chvíľach, keď sa pokúša sám seba ospravedlniť, alebo vo chvíľach strachu, že ho môžu odhaliť, a on závidí vóli a osudu Napoleona. Z toho vyplýva, že otázka, čo viedlo Raskoľnikova k jeho tragickej skúške, zostáva otvorená.

Pre nás je dôležité, že Dostojevskij podal ústami Raskoľnikova niekoľko sebainterpretácií zločinu, ktoré zdôrazňovali iní hrdinovia románu a na ktoré sa dali „nachytať“ budúci kritici románu.

RASKOLNIKOV ako JEDINÝ: „Keby si nebol iba prekladom z cudzej reči!“ Takýto takmer „detektívny“ postup pri analýze záhady Rodiona Raskoľnikova sme potrebovali preto, aby zjavne vystúpil do popredia Napoleonov tieň, ktorý lieta nad vraždiacou sekerou hlavného hrdinu napriek všetkej rôznorodosti interpretácií Raskoľnikovovho „zločinu a trestu“ u rozličných bádateľov, či už ide o D. Merežkovského, alebo M. Gusa. Kvôli úplnosti treba dodať, že bádatelia si všimli, že v románe sa v súvislosti s Raskoľnikovom viac ráz spomína „istá kniha“, aj to, že hrdina vie veľmi dobre po nemecky (prvý raz v 3. časti románu, keď sa hovorí o Rodionovej štúdií týkajúcej sa „istej knihy“). Po dlhých úvahách a diskusiách sa dospelo k záveru (v danom prípade máme na mysli knihu V. Kirpotina *Razočarovanie i krušenie Rodiona Raskoľnikova*), že ak sa Rodionova štúdia týka konkrétnej reálnej knihy, potom **najpravdepodobnejšie** ide o knihu Maxa Stirnera *Der Eizelne und sein Eigentum* ([4], 70). Paradoxom zostáva, že ani V. Kirpotin sa nepodujal na detailnú komparativistickú analýzu ideí Stirnera

a Raskoľnikova a uspokojil sa so záverom, že Raskoľnikov sa pokúšal byť Napoleonom, Jediným a Mesiášom v jednej osobe.

Vynára sa opodstatnená otázka: prečo sa práve Stirnerova kniha mohla stať Raskoľnikovovým evanjeliom a prečo zohrala rozhodujúcu úlohu pri formovaní jeho svetonázoru?

Pripomeňme si, že v rozhovore s Porfirijom hrdina rozvíja myšlienku, že ľudia sa vo všeobecnosti delia na obyčajných a výnimočných – schopných povedať „nové slovo“. Výnimoční ľudia majú podľa Raskoľnikova právo dovoliť si aj zločin, „krv podľa svedomia“, ak si to vyžaduje realizácia ich veľkej idey. Podľa neho všetci veľkí ľudia boli zločincami, lebo niesli nový zákon, čím narúšali staré zákony, ktoré daná spoločnosť ctíla. Nezastavili sa ani pred krviprelieváním, ak im mohlo prospieť. Na otázku, či by takí ľudia teda nemali trpieť, odpovedá, že slovo „nemali“ je tu nevhodné, pretože pre výnimočných ľudí nejestvujú povolenia ani zákazy: takí ľudia môžu trpieť, ak obeť ľutujú, ale nemusia, podľa toho, ako sa im zachce.

Raskoľnikov tu vlastne vysvetľuje, prečo zamýšľanú vraždu nepokladá za zločin. Pre ľudí, čo môžu povedať „nové slovo“, nejestvuje zákon. Zločin je porušením zákona, oni sú však sami sebe zákonom. To, čo je pre ostatných posvätným zákonom, pre nich je iba „predsudok“. Práve títo ľudia podľa jeho mienky hýbu svetom.

Keď sa bádatelia (napr. B. Bursov, J. Seleznev, V. Kirpotin, M Gus a iní) ([11]; [12]; [13]; [14]; [15]) pokúšajú predstaviť Raskoľnikova ako dobrého Napoleona, ktorý vraj chcel svoj zločin vykúpiť dobrými skutkami, znova si len nekriticky prisvojujú slová samotného hrdinu. Keď v poslednom rozhovore so sestrou Raskoľnikov hovorí, že chcel ľuďom dobre a že by vykonal stovky, tisíce dobrých skutkov namiesto tejto jednej hlúposti, je to len jeden z možných variantov jeho správania v budúcnosti. Hovorí to vtedy, keď sa ide udať, keď už nie je tým Raskoľnikovom, ktorý sa podujal „na skúšku“, ale človekom, ktorý sa usiluje sám seba presvedčiť, že jeho „myšlienka nebola až taká hlúpa, ako vyzerá teraz pri neúspechu“, to znamená, že takto rozmyšľa vtedy, keď už pokladá svoj čin za „hlúposť“ a „neúspech“.

Pripomeňme, že v jednom z najdôležitejších dialógov románu Rodion Soni vraví: „Jednoducho som zabil: pre seba som zabil, **pre seba jediného** (podčiarkol O. S.); či by som sa potom stal dajakým dobrodincom alebo po celý život by som ako pavúk iných vábil do pavučiny ... to mi v tej chvíli muselo byť úplne jedno! ... Niečo iné som sa chcel dozvedieť, inšie vtedy viedlo moju ruku: chcel som sa dozvedieť, a to čím skôr, či som voš ako ostatní, alebo človek“ ([3], 440). Dôležitosť tohto priznania sa všeobecne nedoceňuje.

Skutočne, Raskoľnikov vykonal zločin len pre seba, len kvôli sebe samotnému. Otrasený a ponížený nespravodlivosťou „sveta ľudí“, v ktorom žil, sa pokúsil nie jednoducho tento svet odvrhnúť (potom by sa stal novodobým Robinsonom Crusoom), ale realizovať v tomto svete vlastnú svojvôľu, svoje chcenie, ako sa vyjadroval „človek z podzemia“, stať sa človekom nezávislým za každú cenu (zákony, pravidlá tohto sveta pokladal za konvencie a predsudky), túžbu po sebarealizácii bez podriaďovania sa komukoľvek a čomukoľvek; chcel stáť nad svetom, aj keď si uvedomoval, že takéto stanovisko bude svet hodnotiť ako zločin.

Prečo však Rodionov najlepším priateľom Razumichin nazýva Rodiona „prekladom z cudzej reči“ – a autor podčiarkuje, že hrdina dobre ovláda nemčinu? Dostávame sa k jadrú veci. Ak vnikneme do „anatómie“ Raskoľnikovových úvah, veľmi stručne ich možno zhrnúť takto: človek schopný povedať „nové slovo“ je Jediný. Práve M. Stirner dokazoval, že človek v de-

jinách bol vždy otrokom „svätých prízrakov“, takých ako „Boh“, „štat“. Niekoľkotisícročná kultúra zatemnila v človeku vedomie jeho pravého určenia, „sväté príznaky“, „Boh“, „štat“, „ľudstvo“, vždy vyžadovali od neho odriekanie, a tým mu prekážali nájsť seba samého v samom sebe, v indivíduu, konečnom, jedinom. Ved' všetky „sväté príznaky“ sú „veľkými egoistami“, lebo nepoznajú iný cieľ okrem seba samých. Preto podľa Stirnera (poznáme, že svoju knihu napísal v mene Jediného), by bolo logické položiť si otázku, prečo by každý človek ako individuálna bytosť nemohol byť sám pre seba cieľom, podobne ako napríklad „Boh“. Ved' ľudské Ja je tvorivé nič, z ktorého človek môže vytvoriť celý svet a toto jeho dielo nebude ani dobré, ani zlé, lebo dobro a zlo môže byť len vo vzťahu k niečomu všeobecnému. Človek realizujúci svoju jedinečnosť robí niečo, čo sa týka len jeho samotného, pretože on je Jediný.

Jediný realizuje všetku mnohotvárnosť svojho Ja, zbavuje sa všetkých zákazov, nič nie je preňho sväté. Preto pre Jediného sa pojem slobody stáva prázdny slovom a nahrádza ho pojem „svojbytnosti“, ktorý zbavuje človeka všetkých obmedzení uvalených naň napríklad kresťanstvom; svojbytnosť nemožno ničím zmerať, lebo ona je mierou všetkého, ona je vlastne ideálom podobným slobode, mravnosti, ľudskosti. Na druhej strane Jediný sa vždy bude zdať spoločnosti zločincom, hoci iba realizuje svoju svojbytnosť a nepozná žiadne prekážky, lebo on sám je nositeľom svojho práva, a preto neuznáva nijaké povinnosti, záväzky, normy, zákony. Napokon tvrdí, že v zločine sa odjakživa až dodnes vyjadrovala seberealizácia egoistu a jeho odvážny protest proti „svätým príznakom“.

Ak pre Jediného zákonov niet, pokračuje Stirner, tak niet ani zločinu, a keď za zločinom nasleduje trest, potom s krachom „svätých prízrakov“ zmizne zločin i trest, keďže jedno i druhé majú zmysel len vo vzťahu k niečomu posvätnému a všeobecnému [6].

Neprekvapuje nás teda, že práve takáto filozofia mohla mať rozhodujúci vplyv na Raskoľnikova. Ide práve o to, že on vidí zlo okolitého sveta a pokoru voči tomuto zlu zo strany „večných Soničiek“, ktoré sa podľa neho ani nepokúšajú proti zlu postaviť. Raskoľnikov teda prichádza k záveru, že sa ani nemusí starať o tých, ktorých krvou sú postriekané kariéry výnimočných ľudí – taký je zrejme ich údel. Uvažuje spolu so Stirnerom: každý trhá svoje „reťaze“ a pokúša sa vzbúriť proti zlu sám a pre seba. V tom Raskoľnikov vidí zmysel svojho života, v tom je podstata jeho „nového slova“; potom by mohol konať dobro alebo zlo podľa vlastného náhľadu a postaviť sa nad svoj osud. Povedané v Stirnerovom duchu, chcel osud urobiť svojim vlastníctvom. Ale tento pokus sa Raskoľnikovovi nevydaril, a hoci dokázal urobiť „skúšku“, nedokázal urobiť „prvý krok“. *Zločin a trest* je románom o neuskutočnenom Jedinom.

Z toho vyplýva, že za obvinením, podľa ktorého je Raskoľnikov „prekladom z cudzej reči“, stálo u Dostojevského zložité hľadanie odpovede na otázku o historických perspektívach Ruska, o tom, či aj ono sa má stať „prekladom z cudzej reči“ a či má zopakovať cestu, ktorú prešli západné krajiny, alebo má svoje vlastné historické poslanie. Pre ruských mysliteľov bolo evidentné, že Stirnerove idey sú zákonitým „epilógom“ individualizmu hrdých samotárov, „zbytočných ľudí“, ospievaných romantikmi. Blízky spolupracovník časopisu bratov Dostojevských mysliteľ A. Grigoriev, písal, že Max Stirner dovedol ad absurdum myšlienku o absolútnych právach ľudského „Ja“ ([7], 152).

V epilógu románu sa Raskoľnikovovi sníva sen, že ľudia sú nakazení akýmisi trichinami, ktoré si podriaďujú ich rozum a vôľu, je to ako strašný mor: „nikdy dosiaľ sa ľudia nepokladali za takých múdrych a neboli si takí istí svojou pravdou, ako sa pokladali tí nakazení. Ich úsudky,

vedecké závery a mravné presvedčenia i viera sa im nikdy nez dali takéto neotrasiteľné ... **Nevedeli, koho a ako súdiť, nemohli sa dohodnúť, čo majú pokladať za zlo a čo za dobro. Nevedeli, koho obviňovať a koho obhajovať. V záchvate akejsi nezmyselnej zloby sa navzájom vraždili**“ ([3], 572). Ľudia sa napokon v záchvate zúrivosti navzájom vykynožili, ostalo len niekoľko vyvolených, ktorí mali založiť nový ľudský rod, no nikto ich nikdy nevidel a nepočul ich hlas. (Záver celkom v štýle čierneho humoru Kurta Vonneguta a jeho románu *Cat's Cradle – Kolíska pre mačku*, 1965). Raskoľnikovov sen ukazuje, čo by sa stalo, keby sa všetci chceli stať Jedinými, uzákoniť svoje právo, svoju „svojbytnosť“ v rámci svojej sily – bola by to vojna všetkých proti všetkým. Stirner aj tvrdil, že Jediný je nositeľom svojho práva, ktoré nemožno s ničím porovnať, lebo je iba jeho. Najprirodzenejší je pre neho vzťah ku všetkému v závislosti od toho, nakoľko je mu to užitočné alebo škodlivé, t.j. vzťah ku všetkému ako k svojmu majetku. Otázka vlastníctva sa podľa Stirnera vždy riešila silou, preto vlastníctvo je to, nad čím Jediný môže vládnuť, je to všetko, na čo sa odváži a čo si môže vziať. Nečaká na milodar od spoločnosti, berie si sám, čo potrebuje. Tým vyhlasuje vojnu všetkých proti všetkým.

V skratke môžeme povedať, že v tomto románe Dostojevskij vystúpil proti ideí krajného individualizmu, t.j. individualizmu ako pohrdania ľudstvom, aby ukázal, že táto cesta vzbury nikam nevedie. Ukazuje, že byronizmus degeneroval; „hrdinom jeho čias“, parafrázujúc názov Lermontovovho románu, nemôže byť človek, ktorý povýšenecky zavrhuje súdobý svet a myslí si, že keď sa ľudia topia v bahne a nebojujú, zaslúžia si taký osud. Ani človek, ktorý sa spolieha len na seba, na odvahu prekročiť také „predsudky“ ako zákon, morálka a pod., nemôže byť skutočne slobodným človekom, brániacim svoju dôstojnosť. Dostojevskij veril v človeka, nesmierne trpel pre zneuctenie ľudskej dôstojnosti, hľadal východisko z nespravodlivého sveta a spravodlivosť. Románom *Zločin a trest* začínal hľadať túto cestu a ukazoval, že to, čo mohla dať vtedajšia civilizácia, bolo neprijateľné. Treba hľadať svoje „nové slovo“ a ten, kto ho hľadá a usiluje sa stať „prorokom“, berie na seba obrovskú zodpovednosť, lebo „nové slovo“ môže byť aj klamom. Musí mať v sebe silu vydržať všetky ťažkosti cesty, ktorú si zvolil, a vedieť, že ak volá za sebou iných, jeho poznanie nesmie byť knižné, ale overené skúsenosťou, inak by bola jeho výzva zločinom. Dostojevskij presvedčivo dokazuje, že človek nemôže žiť bez odpovede na otázku, ktorú si položil Raskoľnikov – „Načo žiť?“. Zároveň je to otázka pre všetkých a jeho príklad je ukázkou toho, že „nové slovo“ nemá žiadnu cenu, ak iní platia zaň životom.

PROBLÉM EPILÓGU: „... čo by sa mohlo stať témou nového románu ...“ D. Merežkovskému sa veľmi nepáčil epilóg románu *Zločin a trest*. Vyjadril sa o ňom, že je umelo pripojený, pričom „vzkriesenie“ Raskoľnikova je natoľko nepresvedčivé, že sa nahnevane pýta: „Nebolo by lepšie, čistejšie, úprimne zomrieť, ako takto pochybne vstať z mŕtvych?“ ([2], 174). Merežkovskému treba uznať, že aj tu vyhmatal problém, ktorý bude ustavične v centre sporov. (Napríklad v najnovšej knihe o tomto románe *Raskoľnikovov sebaklam* jej autor J. Kariakin tvrdí pravý opak – podľa neho v istom zmysle bol celý román napísaný kvôli tomuto epilógu.)

Totíž práve v epilógu sa akoby stretávajú všetky nitky románu. Udalosti tu na seba nadväzujú takto: 1. súd s Raskoľnikovom; 2. vyhnanstvo na Sibír; 3. sestra sa vydáva za Razumichina (snívanie o novom živote, keď v trojici spolu s Rodionom začnú vydavateľskú činnosť); 4. matkina smrť; 5. Raskoľnikovovo ochorenie a jeho sny; 6. prebudenie lásky k Soni, nádej, že láska k nej a jej viera mu pomôžu nájsť zmysel života.

Autor však zdôraznil, že verí v svojho hrdinu, dáva mu nádej, ale jeho znovuzrodenie je možné až v budúcnosti, „čo by sa mohlo stať témou nového románu“.

A predsa – epilóg románu má svoje tajomstvo. Dostojevskij ho potreboval, aby svojmu hrdinovi „dal šancu“, ako by sme sa vyjadrili dnes. No v čom je podstata tejto šance – na túto základnú otázku literatúra o danom románe nedáva jasnú odpoveď.

Autor sa dotkol závažného existencialistického problému Ja a Ostatní, keď ukázal, že sebarealizácia ľudskej bytosti, zrod a sebauvedomovanie vlastného Ja neprebíha v akomsi abstraktnom priestore, ale vo „svete ľudí“. Tento proces sebarealizácie človeka, ktorý napokon robí z človeka osobnosť, môže mať aj svoju druhú stránku, keď sa ľudská bytosť pokúsi realizovať svoje Ja bez ohľadu na ostatných. Dostojevskij poukázal práve na to, že cesta sebarealizácie človeka, ktorá je vykúpená krvou a utrpením iných, je chybná, vedie do slepej uličky a človek sa nestáva pánom svojho osudu, navyše stráca svoju identitu. Všimnime si, že Raskoľnikov vo vyhnanstve s údivom zisťuje, že Soňa (ktorú pokladá za svojho spojenca, pretože podľa neho tiež prekročila prah dobra a zla), **miluje a je obľúbená**, kým on sa svojou „skúškou“ nielen odtrhol „od sveta ľudí“, ale ešte ho aj nenávidia takí istí trestanci, ako je on sám (napríklad epizóda v kostole, keď jeden z odsúdených sa dokonca pokúsil Rodiona zabiť). Najväčším trestom pre Raskoľnikova neboli nútené práce, ale strata vlastnej „identity“, keď povýšil svoje „chcenie“ nad všetko ostatné a „vykročil“, no nebol schopný dostať sa ďalej. K zločinu sa priznal hlavne preto, aby sám seba potrestal; ak nevedel svoj zámer doviest' do konca, musí sa podrobiť ľudským konvenciám. Ak je v očiach ľudí zločincem, nech ho aj súdia svojou mierou, hoci jeho duša bude pred nimi ukrytá na sedem zámkov.

V istom zmysle možno povedať, že Raskoľnikov sa svojím udaním pokúšal „vykúpiť“ zo „sveta ľudí“, no ponechal si právo nepochybovať o správnosti svojej „idey“. No práve „živý život“ vo „svete ľudí“, nie špekulatívne teoretizovanie so sebou samým, zasial v ňom pochybnosť o správnosti takejto sebarealizácie svojho Ja. Zachránilo ho to, čo dovtedy pokladal za svoju slabosť – láska, láska k ostatným. Láska k matke, vedomie nepriamej viny za jej smrť, láska k sestre, k priateľovi, čo ho neopustil v nešťastí (Razumichin našiel svedkov, ktorí potvrdili poľahčujúce okolnosti), a napokon láska k Soni, ktorá v ňom prebudila túžbu po živote, po „živom živote“, takom ďalekom od jeho izby pripomínajúcej hrob, kde sa len týral výplodmi vlastného mozgu. Nie je náhoda, že autor opísal Rodiona pri úvahách o novom živote ako sedí na vysokom brehu mohutnej rieky, odkiaľ sa mu otvárajú nedozierne obzory. (V takomto krátkom výklade sa daný výjav môže zdať bombastický, až gýčovitý, no v knihe vyznieva ako hlt čistého povetria, ako znamenie nádeje, skutočného očistca.)

Láska k Soni viedla Raskoľnikova k túžbe pochopiť jej vieru, ktorá jej dáva silu žiť a milovať. V prelomovom okamihu svojho života si Rodion spomenul na knihu, o ktorú požiadal Soňu, no vzal ju do rúk, až keď sa začalo jeho znovuzrodenie k „novému životu“, ktoré autor opisuje takto: „Namiesto rozumovania nastupoval život a jeho (Rodionovo) vedomie sa muselo dopracovať k čomusi celkom inému.“ ... „Neotvoril ju (knihu) ani teraz, no hlavou mu preletela takáto myšlienka: Je vôbec možné, aby moje presvedčenie bolo inakšie než je jej? ... Raskoľnikov si dokonca ani nevedomoval, že nový život nezíska zadarmo, že zaň musí ešte draho platiť, vykúpiť ho budúcim veľkým činom.“

Akú knihu vzal do rúk Raskoľnikov? V slovenskom preklade románu (prekladateľ Juraj Klaučo) je istá významová nepresnosť. Podľa Dostojevského Raskoľnikov berie do rúk *Evanje-*

lium, prekladateľ použil slovo *Biblia* ([3], 575). U Dostojevského má však každý, aj najmenší detail svoj význam. Je jasné, že štyri kánonické evanjeliá *Nového zákona* sú časťou *Biblie*. Autor však upriamuje čitateľovu pozornosť na to, že hrdina berie do rúk tú časť *Biblie*, kde je opísaný príbeh či život Krista. Týmto Dostojevskij dáva svojmu hrdinovi, začínajúcemu „nový život“, za príklad Krista.

Pre spisovateľa je totiž Kristus ideálom stelesneného človeka, ktorý dáva ľuďom príklad toho, o čo sa má každý z nich usilovať – plne rozvinúť svoje Ja a dobrovoľne a s láskou ho venovať VŠETKÝM. Podľa neho takto dôjde k splynutiu zákona rozvoja každého jednotlivého Ja so zákonom humanizmu – a to je najvyšší cieľ individuálneho rozvoja človeka. Niečo podobné podľa Dostojevského prebieha v dejinách ľudstva. Uvažujúc nad filozofiou dejín dospel k názoru, že na začiatku svojej historickej cesty (v prvotnospoločných patriarchálnych spoločnostiach) človek žije bezprostredným životom, potom nastáva prechodné obdobie, t.j. civilizácia, keď sa človek rozvíja ako osobnosť a stavia sa do opozície voči autoritatívnemu zákonu masy a VŠETKÝCH. Následkom toho je strata viery v Boha a chorobný stav, človek sa cíti zle, pretože stratil prameň „živého života“.

Východisko z tohto položenia podľa Dostojevského ukázal Kristus. Spisovateľ tvrdí: „Kristus je ideálom ľudstva.“

V čom spočíva tento ideál? Plne dosiahnuť sebauvedomenie a rozvoj svojho Ja a venovať to VŠETKO dobrovoľne VŠETKÝM. „Skutočne: čo lepšie môže urobiť človek, ktorý VŠETKO dosiahol, VŠETKO si uvedomil a VŠETKO môže?“ ([8], 314).

Preto ďalšie štádium rozvoja ľudstva je štádium kresťanstva, keď ľudia budú nasledovať Kristov príklad.

Niekoľko slov o slobode myšlienky a slova u Dostojevského. Je to jeho dôležitá črta, prírľavá a zároveň odstrašujúca. V úsilí prísť na koreň otázok, čo ho trápili, vytrvalo šiel do hĺbky a hovoril to, čo si myslí, a nie to, čo sa od neho očakávalo.

Už Nikolaj Berďajev písal, že v ruskom pravosláví niet teológie. Oficiálna cirkev sa opatrnícky stavala k filozoficko-religióznemu hľadaniu pravdy u spisovateľov a filozofov ([9], 127, 164, 181). Navyše, v ľudovom povedomí sa postava Krista chápala ako postava strašného sudcu. Na takomto pozadí je zrejmä istá slobodomyselnosť Dostojevského, ktorý presadzoval vlastné chápanie kresťanstva a Krista. Ja by som sa neodvážil vyjadriť tak jednoznačne o kresťanskom svetonázore Dostojevského, ako to urobil N. Losskij. Spisovateľ je totiž priveľmi zložitý. Naozaj ho trápila otázka existencie Boha a po celý život ostala preňho otvorenou. (Pripomeňme si napríklad *Legendu o Veľkom inkvizítovi* z posledného románu *Bratia Karamazovci*.)

V kontexte našich úvah vzniká zákonitá otázka: ak Raskolnikovova cesta je slepou uličkou, prečo sa ocitol v nej aj knieža Myškin z nasledujúceho románu *Idiot*, ktorý bol pravým opakom Raskolnikova? Parafrázujúc autora môžeme povedať, že toto „by sa mohlo stať témou novej štúdie ...“

Je nesporné len to, že po celý život bol pre Dostojevského ideálom človeka Kristus. Pokúšal sa nájsť odpoveď na otázku, AKO urobiť život ľudí na zemi šťastným. Odpoveď nenašiel, hoci si navždy udržal vieru, že takýto šťastný život je možný. V Kristovom prikázaní „Miluj bližneho svojho ako seba samého“ videl ideál ľudského spolužitia. Pripomeňme si jeho geniálnu a najtajupľnejšiu povedku *Sen smiešneho človeka*, kde hlavný hrdina vraví: „Videl som

a viem, že ľudia môžu byť krásni a šťastní a pritom nestratiť schopnosť žiť na zemi ... Ale ako stvoriť raj – to neviem. Najdôležitejšie je milovať iných ako seba samého, to je hlavné, to je všetko, vôbec nič viac netreba ... Len keby to všetci chceli, hneď by sa to všetko napravilo“ ([10], 442).

LITERATÚRA

- [1] PISAREV, D.: Borba za žižň. In: F. M. Dostojevskij v ruskej kritike. Moskva 1956.
- [2] MEREŽKOVSKIJ, D.: Polnoje sobranie sočinienij. Zv. XI., Moskva 1914.
- [3] DOSTOJEVSKIJ, F. M.: Zločin a trest. Bratislava, Tatran 1978.
- [4] KIRPOTIN, V.: Razočarovanie i krušenie Rodiona Raskoľnikova. Moskva 1974.
- [5] GEÖRGY, L.: Veľkí ruskí realisti. Bratislava, Pravda 1949.
- [6] STIRNER, M.: Jedinstvennyj i jeho sobstvennosť. Moskva 1918.
- [7] GRIGORIEV, A.: Avtobiografija. In: Epocha, r. 1864, č. 3.
- [8] Literaturnoje nasledstvo. Zv. 83. Neizdannij Dostojevskij. Zapisnyje knižki i tetradi 1860 – 1881 godov. Moskva 1971.
- [9] BERĎAJEV, N.: Russkaja ideja. Osnovnyje problemy ruskoj mysli XIX. i načala XX. veka. In: O Rossii i ruskoj filosofskoj kul'ture. Filozofy ruskogo posleokt'abr'skogo zarubežja. Moskva 1990.
- [10] DOSTOJEVSKIJ, F. M.: Povesti i rasskazy. Zv. 2. Moskva 1979.
- [11] SELEZNEV, J.: V mire Dostojevskogo. Moskva 1980.
- [12] BURSOV, B.: Dostojevskij a jeho svět. Praha, Odeon 1978.
- [13] GUS, M.: Idei i obrazy F. M. Dostojevskogo. Moskva 1971.
- [14] KIRPOTIN: Razočarovanie i krušenie Rodiona Raskoľnikova. Moskva 1974.
- [15] GROSSMAN, L.: Dostojevskij. Moskva 1962.

PhDr. Oleg Semak, CSc.
Galbavého 2
841 01 Bratislava
SR